

Henrik Pontoppidans ”Lykke-Per” en læsning af romanen med jungianske briller

Fem år før første hæfte af Henrik Pontoppidans roman ”Lykke-Per” udkom i 1898, skrev han en lille fortælling ”Ørneflugt”. I danskundervisningen er den blevet en klassiker, ikke mindst fordi det ligger lige til det pædagogiske højreben at sammenligne den med H. C. Andersens eventyr ”Den grimme Ælling”. Det lægger Pontoppidan oven i købet selv op til at man gør.

Andersen fortæller i ”Den grimme Ælling” historien om svaneungen, der vokser op i andegården og bliver kanøflet af ænderne, fordi den er anderledes. Stor og klodset er den, men først og fremmest ligner den ikke de andre. Først da den er udvokset og ser sit eget spejlbillede i søen, bliver den klar over, at den selv er blevet til en stor, smuk svane ligesom de svaner, den med længselsfulde blikke har set flyve hen over himlen. ”*Det gør ikke noget at være født i andegården, når man kun har ligget i et svaneæg*”, som fortælleren siger. Det er historien om geniet, der sætter sig igennem på trods af opvækstvilkårene. Det er sin egen historie H. C. Andersen fortæller i eventyrets form.

Pontoppidan fortæller sin historie i opposition til Andersen. ”Ørneflugt” fortæller om den unge ørn, der bliver fundet af nogle drenge og bragt til præstegården, hvor den ”*ligesom eventyrets grimme ælling*” vokser op blandt 'skræppende ænder, kaglende høns og brægende får'. Den befinder sig så godt, at den 'formelig lægger sig mave til', som præsten siger. Det hænder ind imellem, at der vågner en ubestemt længsel i dens bryst; så spreder den vingerne og forsøger at svinge sig op i luften, men da de er blevet stækket, falder den ubehjælpsomt ned på jorden efter et par sørgelige bask med vingerne.

Så sker der det, at præsten en dag dør, og i den forvirring, der følger, glemmer man fortsat at stække vingerne på Klaus, som ørnen bliver kaldt i præstegården. En dag, hvor Klaus i sin vage frihedslængsel som ofte før svinger sig mod skyerne, bærer vingerne pludselig. Beruset af den vide horisont og sine vingers styrke flyver han højt til vejrs. På et tidspunkt møder han en hunørn, der lokkende kalder på ham, og nu går den vilde jagt ind over bjergene. Men da ”de evige snetinders overjordiske rige” pludselig åbenbarer sig i horisonten, standser Klaus skrækslagen sin flugt og tænker med vemod på det hjem, han har forladt. Hurtigere og hurtigere flyver han tilbage mod den trygge hønsegård. Da han langt om længe svæver over sit kære hjem, bliver han skudt ned af avlskarlen, der ikke har

hørt om Klaus' flugt og derfor kun ser en hønsetyv i ham. *"For det hjælper alligevel ikke, at man har ligget i et ørneæg, når man er vokset op i andegården"*, som fortællingen slutter.

"Lykke-Per" har mange træk til fælles med "Ørneflugt", selv om romanen selvfølgelig er bredere udfoldet end den lille fortælling. Hovedpersonen i "Lykke-Per", Per Sidenius, vokser ligesom ørneungen Klaus op i en præstegård. Pers barndomshjem ligger i en større østjysk fjordby, som er tegnet efter Randers. Her voksede Henrik Pontoppidan selv op som søn af præsten Dines Pontoppidan. Slægtsnavnet Sidenius optræder også i Pontoppidans egen slægt hos en af hans formødre. "Lykke-Per" er den af hans romaner, der har flest ydre træk til fælles med hans eget liv, men han understreger selv, at Per *ikke* er et selvportræt (note 1). At skrive "Lykke-Per" har dog givetvis været et eksistentielt anliggende for ham.

"Ørneflugt" er som sagt formuleret som en replik til "Den grimme Ælling", ligesom Pontoppidans roman "Lykke-Per" har samme titel som Andersens alderdomsroman "Lykke-Peer", der fortæller den samme historie som "Den grimme Ælling". De slående sammenfald gør det oplagt at se Pontoppidans store roman i lyset af Andersens grundtema, om hvorvidt individet kan sætte sig ud over sit miljø. *Kan man blive en ørn, når man som Per Sidenius er vokset op i præstegården?* Noget af det, der er så fascinerende ved "Lykke-Per", er, at det er svært at besvare spørgsmålet entydigt. Ikke alene er læserne og litteraturforskerne vildt uenige om, hvordan man skal opfatte bogens slutning, men den enkelte læser kan også se forskelligt på spørgsmålet på forskellige tidspunkter i livet. Det er en roman, man ikke så let bliver færdig med.

Den tyske oversættelse af Pontoppidans roman hedder med forfatterens accept "Hans im Glück" med reference til Grimms eventyr "Lykkehans" (note 2). Heltens livsrejse i romanen ligner da også heltens rejse i eventyret. "Lykkehans" er det eventyr, der inspirerede Andersen til at skrive "Hvad Fatter gør, det er altid det rigtige", som Pontoppidan formentlig har været mere fortrolig med end forlægget. Det er hos Andersen historien om manden, der drager til marked med sin hest, som han bytter bort for en ko, som han så igen bytter bort for et får og så fremdeles, til han til sidst vender hjem og med et stort smil overrækker den lykkelige kone udbyttet af turen, en sæk rådne æbler. Her må man spørge sig selv, om hovedpersonen er splittertosset eller omvendt en stor livskunstner, der med sin fantasi og sin utrættelige optimisme vender op og ned på alle vedtagne forestillinger og værdier. Eventyret kan tolkes som historien om en mand, der ikke finder lykken i gods eller guld, men i at

være i balance med sig selv, og som formår at få det bedste ud af enhver situation.

Andersen kan dog ikke bære, at eventyret ender sådan, så han lader et par englændere vædde med manden, om konen vil være tilfreds med handelen, med det resultat, at han alligevel til slut bliver belønnet med et 'skippund guldpenge'. I "Lykkehans" derimod står pointen anderledes klart: lykken er ikke gods eller guld. Da de to sten, som helten til sidst bytter sig til for en gås, ryger i brønden, løber han hjem, let om hjertet, for nu er han sluppet for at bære på sin byrde.

Titlerne "Lykke-Per" og "Lykkehans" har lykkebegrebet til fælles, men hvad betyder 'lykke' egentlig? Det er et begreb, filosofferne har diskuteret i flere tusinde år. Nogle hælder til, at lykke er den tilstand, vi kommer i, når noget godt hænder os udefra. Her ligner lykken heldet. Andre siger, at lykken snarere ligger i vores indstilling til det, der hænder os. Det sidste er "Lykkehans" og "Hvad Fatter gør, det er altid det rigtige" eksempler på. Med den rette indstilling kan selv en sæk rådne æbler være en velsignelse. Og hvis vi med Pontoppidans tilslutning skal tage titlen "Lykke-Per" alvorligt og ikke blot se den som udtryk for forfatterens ironi over for en mand, der forspilder lykken (note 3), så må romanens lykkebegreb have noget med Pers indstilling til tilværelsen at gøre i romanens slutning. Hvor den unge succesfulde verdenserobreren Per en tid lang lever op til det lykkebegreb, der vægter de ydre kårs betydning, så er den lykke eller indre ro, som den voksne Per opnår, ganske blottet for ydre tegn på lykke. Det er en hårdt tilkæmpet lykke, der beror på en livslang kamp for at finde sig selv og leve i overensstemmelse med sit væsen. Her gælder det ikke om at blive til noget i den ydre verden, men om at blive sig selv.

I "Ørneflugt" synes *determinismen* at være et givet livsvilkår. "For det hjælper alligevel ikke, at man har ligget i et ørneæg, når man er vokset op i andegården". Anderledes forholder det sig med "Lykke-Per". Mennesket er udstyret med en anden grad af *frihed* i Pontoppidans roman end i "Ørneflugt". En frihed, der har meget til fælles med den frihed, som mennesket opnår gennem *individuationsprocessen* i C. G. Jungs optik. Men før jeg kommer med min diskussion af individuationstemaet, vil jeg give et tolkende referat af romanen "Lykke-Per".

Hovedpersonen Peter Andreas – eller Per, som han kalder sig, da han flytter hjemmefra for at gøre sig fri af barndomshjemmet – vokser op i et fromt, puritansk hjem sammen med sine 10 søskende. De to fornavne, Peter og Andreas, som Per er blevet udstyret med af sin præstefar, er

navnene på 2 af Jesu disciple. Peter er den af disciplene, der stod Jesus nærmest, og som han valgte til at være leder af disciplene efter sin død. Faderens forventning til Per er således ikke til at tage fejl af.

Faderen Johannes Sidenius er ud af en gammel præsteslægt, der kan føre anerne tilbage til reformationen. Der har været enkelte i slægten, der skejdede ud som "gale Sidenius", der "en påskedag i drukkenskab slog degnen i kirkegulvet, så der sprøjtede blod op på alterdugen." (bind 1, s.8). Hovedparten af forfædrene derimod har levet i fromhed og trukket sig tilbage fra det verdslige liv i "en inderlig fordybelse i deres egen, indre verden, i hvilken de så tilsidst fandt tilværelsens sande værdier, dens rigeste lykke, dens egentlige mål." (do.).

Moderen, der er af "en tungsindig, lidenskabelig natur, hvem livet indgød uro og mørk ængstelse" (do.), er sengeliggende gennem Pers opvækst. Hun er ligesom sin mand dybt rodfæstet i den kristne tro, men det viser sig sent i romanen, at hun i sin ungdom har været en frisk og livsglad kvinde, som med tiden er blevet knækket af de mange fødsler og mandens asketiske kristendom. I den fædrene og mødrene arv er nedlagt kimen til den dobbelthed, der kommer til at præge Pers liv.

Pers ti søskende vokser alle op som ægte Sideniusser, fromme og alvorlige, men allerede som barn skiller Per sig ud fra resten af børneflokket med sine vilde lege og tidlige erotiske erfaringer. Per oplever i en ung alder ikke at høre til, og i sine fantasier ser han sig selv som et forbyttet barn. Det kommer ofte til konfrontationer med faderen, mens der vedbliver at bestå et nært bånd mellem Per og moderen, der nærer en særlig kærlighed til Per.

Da Per som elleveårig har rapset nogle æbler i en nabohave, holder faderen ved middagsbordet en straffeprædiken over Per i hele familiens påhør. At spise af de forbudte æbler er ikke nogen lille forseelse for faderen. Som nidkær præst må han tænke på syndefaldsberetningen fra Paradisets have og se en kommende "gale Sidenius" i Per. Faderen kaster indirekte den forbandelse over ham, at hvis ikke det lykkes at finde vejen til hans hjerte, så vil han ende som "hin onde broder, over hvem Herren udtalte sin frygtelige forbandelse: Fredløs og flygtig skal du være overalt på jorden" (bind 1, s.14). Altså Per er for faderen at ligne med intet mindre end brodermorderen Kain, hvis ikke han følger dydens smalle sti.

Per synes, at der er "et altfor tåbeligt misforhold mellem denne højtidelige påkaldelse af Vorherre og det sølle par æbler, han havde rapset over et

plankeværk;" (bind 1, s.15). Den ydmygende situation nedlægger i ham "spiren til et uforsonligt slægtshad, en trodsig, stridbar ensomhedsfølelse, der blev sjælen og drivkraften i hans fremtidige liv." (do.). Mangelen på indføling fra faderens side kommer til at præge Pers udvikling dybt. Her grundlægges den *narcissisme*, som siden skal udfolde sig i hans ungdom. Pers uopfyldte behov for at blive set er metaforisk udtrykt ved, at faderen bærer mørke briller, fordi hans øjne ikke kan tåle lyset (note 4).

Dybdepsykologisk kan man sige, at motivet med *skyggebrødrene* bliver overskriften for Pers udvikling. *Vil det lykkes Abel-siden, "fromme Sidenius", at overvinde Kain-siden, "gale Sidenius", i Per?* Eller sagt med andre ord: Vil det lykkes arven fra faderen at slå arven fra moderen ihjel, ligesom det er lykkedes faderen at betvinge moderens livsglæde fra ungdommen? Hvis Kain-siden omvendt vinder, så vil Per ifølge forbandelsen være dømt til evig fredløshed.

Per er et kvikt hoved, og så snart det er muligt, forlader han fædrenehjemmet. I protest mod faderen og alt det, han står for, drager han som en anden *eventyrhelt* til kongens by for at læse til ingeniør og ad den vej erobre den moderne, verdslige verden og kvinderne. Han har da også heldet med sig på alle fronter. Hans kraft og charme skaffer ham uforpligtende erotiske oplevelser og indflydelsesrige venner. Han bliver introduceret til familien Salomon, der tilhører det radikale, jødiske bourgeoisie. Her møder han det moderne gudløse frisind i skikkelse af dr. Nathan, der er et utilsløret portræt af Georg Brandes.

Han tiltrækkes først af grosserer Salomons sexede, men selvoptagede datter Nanny, men ender med at blive forlovet med hendes karakterstærke søster Jakobe med de markante jødiske træk. Med allusion til "Ørneflugt" lignes hun med sin store næse med "en vild Ørn". Per er ikke for alvor erotisk tiltrukket af Jakobe, men betages af hendes stolthed og dannelse. Forholdet kan desuden give ham økonomiske muligheder for at realisere et stort ingeniørprojekt, han har udtænkt, et jysk kanalsystem, der skal forbinde en ny, stor frihavn ved Vestkysten med de indre danske farvande og samtidig udnytte vandenergien fra Vesterhavet. Jakobe gennemskuer med sin menneskekundskab Pers moralske brist, men falder for hans brutale maskuline udstråling og hans sejrsvilje.

Familien Salomon giver i første omgang Per mulighed for at videreuddanne sig gennem en rejse til Europas tekniske vækstcentre. Her møder han en større imødekommenhed over for sine planer end blandt de

småtskårne lærere og vejledere, han har mødt i Danmark. Succesen stiger Per til hovedet. Han overvejer i sin *grandiositet* på et tidspunkt at droppe Jakobe og erobre en tysk baronesse og sammen med hende adskillige industrimillioner. Som læser tænker man, at Pers udtalte *narcissisme* og hans moralske brist truer med at blive hans fald.

Midt i sin sejrstrus får Per en meddelelse om, at hans far ligger for døden. Efter nogen tøven afbryder han midlertidigt sin rejse. Han vender hjem i håb om, at han ved at yde det offer endeligt kan lægge faderens forbandelse bag sig. Faderen er uden bevidsthed, da han når frem, og han udånder kort efter. Per bliver modvilligt og deltager i begravelsen. Hans entydigt fordømmende holdning til hjemmet vakler et øjeblik, da han bliver grebet af højtideligheden ved moderens og sine søskendes afsked med den døde. Ved sin bratte afrejse efterlader han dog helt bevidst det ur, som faderen har bestemt, han skal arve. Men tiden selv kan han ikke løbe fra. Fortiden indhenter ham snart.

Da han genoptager sin udlandsrejse, taber han efterhånden interessen for sine stolte ingeniørplaner og dermed drømmen om gennem Jakobe at vinde 'det halve kongerige'. Han begynder i stedet at kaste sig over filosofiske og teologiske skrifter. Jakobe bliver bekymret over hans kortfattede breve og fornemmer, at han har mistet fremdriften. Hun opsøger ham en dag uanmeldt i hans herberg i Østrig. Jakobe giver sig uforbeholdent hen til ham i deres lille tidslomme, og her undfanger hun deres fælles barn. I en kortvarig kærlighedslykke formår Per igen for en stund at drømme store tanker.

På en udflugt i Alperne fører Jakobe an på deres bjergvandring. Igen ledes tankerne hen på "Ørneflugt" med hunørnen, der lokker Klaus mod bjergtinderne. Scenen, der følger, er på flere niveauer et højdepunkt i romanen. På Europas tinde kulminerer romanens kærlighedshistorie, men det bliver også et vendepunkt i opgøret med hans fædrene arv. Da de begge med ubehag hører en kirkeklokke ringe nede i dalen, trodser Per med en voldsom gestus sin Sideniusarv. Han skyder i overmod 'det nye århundrede ind', idet han med sin revolver sigter på et krucifiks, der står langs bjergstien. Splittet, som han er, skyder han dog kun en splint af krucifikset. Den torden, Per hører i det fjerne, umiddelbart efter han har skudt på Kristusfiguren, får Peter Andreas siden i ham til at ryste. Han besinder sig dog hurtigt, da det går op for ham, at det blot er et ekko af sit eget skud, han hørte. Det får ham til at affyre et sejrsskud op i luften. "Jeg skræmte blot en skygge bort fra min vej", som han siger til Jakobe (bind 1, s.329).

For læseren bliver skuddet på *Skyggen*, barndommens Kristusfigur, dog ved med at runge ildevarslende. Jakobe er da heller ikke begejstret for hans handling, selv om hun med sin jødiske historie intet har til overs for kristendommen. Hun ser det som udslag af ungdommeligt overmod og ikke som udtryk for, at Per er kommet fri af barndomshjemmets knugende skygge. Vi ved fra dybdepsykologien, at jo mere vi fortrænger Skyggen, jo mere ravage afstedkommer den bag om ryggen på os. Fortsættelsen bliver da også historien om *det fortrængtes genkomst*.

Da Per kommer tilbage til Danmark, mister han efterhånden helt interessen for sit store projekt, og da andre forsøger at hugge hans idéer, ser han nærmest passivt til. Han og Jakobe taler om at holde bryllup, samtidig med at han forbereder et længere ophold i USA som afslutning på sin uddannelse. Det virker, som om motivationen med rejsen mest af alt er at komme bort fra alle forpligtelser hjemme.

I denne situation erfarer han tilfældigt gennem en notits i avisen, at hans mor er død. Hun er flyttet til byen efter faderens død for at være tæt på to af hans yngre brødre, der har fået læreplads i hovedstaden. Per har dog ikke taget kontakt til hende, selv om han har kredset om hendes lejlighed et par gange. Nu opsøger han til gengæld det skib, der skal fragte moderens kiste over til faderens grav i hans barndoms by. Da han fra en café på kajen ser kisten med moderen svaje i luften som en anden vareballe, får han et indre syn af tilværelsens grund som et udeltagende is-øde. Den berusende oplevelse i Alperne med Jakobe er blevet forvandlet til et dødssyn.

Ved en indre impuls beslutter han sig spontant for at følge med kisten hjem. Beskrivelsen af rejsen over havet giver associationer til *heltens natterejse* i myterne, som vi f.eks. kender den fra historien om Jonas i hvalfiskens bug. Bådens styrmand mistænker da også Per for at være en selvmordskandidat. Det bliver en vågenat, hvor der bliver vendt op og ned på hans værdier. Al den anerkendelse, han har søgt hele sit voksne liv i hovedstaden, synes ham pludselig så ubetydelig sammenlignet med storheden hos den mor, hvis liv har været præget af 'lidelse, forsagelse og opofrelse' (bind 2, s.124).

Da Per næste morgen går i land, beslutter han spontant at opsøge en af sine velyndere, en hofjægermesterinde, som bor på godset Kærsholm tæt på hans barndoms by. Her bliver han inviteret til at bo. Han sender et kort brev til Jakobe, hvor han forklarer besøget med, at han har brug for at samle kræfter til den forestående rejse til USA. Tiden går, og Per glemmer alt om sit projekt, sit bryllup og sine rejseplaner, mens han vegetativt

opsøger naturen, samtidig med at han bliver spundet mere og mere ind i hofjægermesterindens grundtvigianske kristendom, der er inspireret af den lokale præst, pastor Blomberg. Opholdet på Kærsholm er skildret som et besøg i *trolldomsbjerget*, der holder Per fast i sin 'moderlige favn' med de trygge "lidt lave og mørkladne værelses stemning" (bind 2, s.133). Per har engang over for Jakobe kaldt sig selv for en '*bakketrold*', en karakteristisk som Jakobe efterhånden må indse er ganske dækkende (bind 2, s.157).

Hofjægermesterinden leger Kirsten Giftekniv og bringer Per sammen med pastor Blombergs purunge datter Inger, som Per forelsker sig i. Samtidig bliver han stadig mere påvirket af pastor Blombergs kristne livssyn, som fremtræder som den lyse modsætning til faderens strenge ortodoksi. Blombergs forførende forkyndelse over for Per er panteistisk i sit indhold og taler dermed til Pers vegeerende sindsstemning og naturhengivelse. Det får ham til at bryde med Jakobe per brev på et tidspunkt, hvor hun selv har indset, at deres forhold er dødsdømt. Per får stillet i udsigt at omregulere åløbet på Kærsholms og de omliggende jorder og beslutter sig for at tage en landmålereksamen og vende ryggen til livet i hovedstaden. Langsomt overvinder han Ingers frygtsomme modstand. De bliver gift og får med tiden tre børn sammen, mens Per forsørger familien som landmåler. I mellemtiden har Jakobe i udlandet født sit og Pers barn, der symbolsk dør umiddelbart efter en dramatisk fødsel.

Frem til dette punkt forløber handlingen parallelt i "Ørneflugt" og "Lykke-Per": "et brud med miljøet, en svimlende flugt mod de frie, farlige højder, et frygtsomt fald tilbage til udgangspunktet. Den ene (ørnen Klaus) skudt og kastet på møddingen, den anden (Per) vingeskudt og samlet op i en småborgerlig idyl", som Hakon Stangerup rammende sammenfatter det (note 5). Hvis man undersøger romanens tilblivelseshistorie, ser det ud som om, Pontoppidan fra starten har tænkt sig at lade romanen slutte med at lade Per sidde fast i en småborgerlig idyl, som ægteskabet med Inger udgør, for dermed at gentage "Ørneflugt", bare i et større episk format (note 6). Et signal herom finder vi i en samtale i starten af romanen mellem Per og hans bekendte Neergaard. Neergaard siger, at langt de fleste ikke kan tåle, at heldet tilsmiler dem, underforstået at sådan vil det også gå Per. Hvis eventyret om "Svinedrengen" (Andersen igen!) var fortsat efter brylluppet, ville vi snart "se ham ligge i prinsessens silkeseng og flæbe af længsel efter sin Maren-Malkepigens lårtykke arme." (bind 1, s.73). Men "Lykke-Per" udvikler sig i løbet af skriveprocessen og slutter alligevel *ikke* hvor "Ørneflugt" ender.

Per føler sig med tiden mere og mere utilpas i den idyl, han har søgt at

tilpasse sig. Svigerfaderens selvglæde og hans modsætningsfrie kristendom går ham stadig mere på, ikke mindst efter at han har mødt nabopræsten, pastor Fjaltring. Fjaltring er en Søren Kierkegaard skikkelse, som prædiker den enkeltes kompromisløse ansvar for egen eksistens. Hos pastor Fjaltring finder Per trøst for den dobbelthed i sin natur, den mangel på evne til at finde hvile i en bestemt livsanskuelse, som ofte har plaget ham. Per genkender Fjaltrings syn på livet som en evig kamp mellem modsætninger, som hans eget liv har været præget af.

Samtidig viser det sig umuligt for Per at mødes med Inger i en relation, der rækker ud over dagliglivets gøremål og forpligtelser. Der er ikke megen eros i forholdet. Inger fremtræder snarere som mor til deres børn end som Pers elskede. En dag læser han om en ledig vejassistentpost i Vestjylland. Den virker dragende på ham. Han giver Inger anledning til skilsmisse ved at simulere utroskab efter et besøg i hovedstaden og bosætter sig i ensomhed som vejassistent ved Vestkysten.

Først ville Per vinde verden, men indså, at han mistede sin sjæl undervejs. Nu forsøger han at vinde sin sjæl tilbage. Himmelstormeren ender sit liv i samfundets udkant i et forsøg på at leve i overensstemmelse med sin iboende karakter. Det er et spartansk liv, der ligger milevidt fra det, han stræbte efter i sin ungdom. Hans sene livsvalg ligner heltens i ”Hvad Fatter gør, det er altid det rigtige”. Ud fra en materiel betragtning er han til grin ved at bytte sin gode hest bort for en sæk rådne æbler, men samtidig kan man sige, at *han på et indre plan kommer i besiddelse af de paradisaebler, der repræsenterer kundskaben om, hvem han selv er på godt og ondt.*

Da Per efter en årrække dør i den yderste klitrække, afpillet af kræft, efterlader han sig et hæfte med notater, som hans nabo og samtalepartner, lærer Mikkelsen, ved bogens slutning tager med sig fra dødsboet med sognefogedens velsignelse. For som sognefogeden siger: ”den har jo ingen pengeværd.” (bind 2, s.371). Pers efterladte notater falder sammen med slutningen af Pontoppidans roman. Det står som essensen af Pers livsvisdom ved hans livs afslutning. Det hedder her: ”uden et stort, ja eventyrligt mod til at ville sig selv i guddommelig nøgenhed når ingen til virkelig frigjorthed. Derfor priser jeg mig lykkelig, at jeg har levet i en tid, der kaldte på denne drift og styrkede dette mod. Ellers var jeg bleven et halvfærdigt menneske, en Sidenius, alle mine dage.” (bind 2, s.368).

Sidenius er som sagt også Pontoppidans eget slægtsnavn. Året før han udgiver første hæfte af ”Lykke-Per”, skriver han i en avisartikel noget, som senere optræder i en næsten enslydende version i et af Pers notater: ”en dag

stands (vi) af en stemme fra dybet af vort indre, en spøgelsesstemme, der spørger: *Men hvem er du selv? Fra den dag kender vi intet andet spørgsmål end dette ene. Fra den dag er vort eget, sande jeg blevet den store sfinks, hvis gåde vi stræber at løse.*" (bind 2, s.366, min kursivering) (note 7). Det er også dybdepsykologiens store spørgsmål.

Per, der jo er rundet af en gammel præsteslægt, har været igennem en rutsjetur af fornægtelse og tilslutning til kristendommen igennem sit liv. I sin sidste samtale med Inger med hendes uskyldige barnetro siger han det, der også for hende må gøre et fortsat samliv til en udfordring: "for den, som er bleven sig sit eget Selv rigtig bevidst, er en Gud overflødig". (bind 2, s. 352). Ved sit livs afslutning opsummerer han i sit hæfte, hvad kristendommens essens er for ham: "Kristi liv og historie lærer os i virkeligheden intet ud over dette (...), at der er kun ét, der overvinder lidelsen, og det er passionen." (bind 2, s.368). Jung udtaler sig i samme ånd om kristendommens essens, når han siger, at *Jesu inspiration ligger ikke i, at vi går i hans fodspor (imitatio Christi), men i, at vi realiserer os selv på samme radikale vis, som Jesus gjorde, dvs. passioneret tager vores kald som individ på os.* (note 8). Vi hører, at Per som vejassistent ikke søger trøst i religionen, at han aldrig går i kirke, og at han ikke har ønsket en almindelig kirkelig begravelse med tale af præsten.

For Per bliver realiseringen af personlighedens indre kerne tilværelsens mål. Det er det, der ligger bag, når han beslutter at bryde med sin nystiftede familie og slå sig ned på Vestkysten som vejassistent: "Den spøgelsesagtige hånd, der (...) gennem hele hans liv lønligt havde grebet ind i alle afgørende øjeblikke for at lede hans skridt, – det var hans instinktmæssige fornemmelse af, at det var i ensomheden, hans sjæl havde hjemme, at det var sorgen og smerten, hans liv tilhørte." (bind 2, s.338). De samfundsproblemer og ideologiske spørgsmål, som fyldte i Pers ungdomsår i København, er trængt til side ved romanens slutning. Perspektivet til sidst i romanen er individets personlige udvikling, hvad der også er i overensstemmelse med de genrer, som romanen låner træk fra, nemlig *eventyret* og *myten*. Det er en *individuationshistorie*, Pontoppidan har skrevet, ikke en bog, der gør sig til fortæller for 'det moderne gennembruds' ideer.

For Jung består de to store opgaver i livet i at integrere *Skyggen*, dvs. de ubevidste sider, der knytter an til vores kønsidentitet, og i at udvikle vores modsatkønnethed, dvs. for mandens vedkommende hans *Anima* eller 'hans indre kvinde' og hans forhold til naturen.

Pers Skyggeproblematik, polariseringen mellem hans Kain og Abel-side, er i løbet af romanen blevet opløst i et fælles tredje. Han ender med at blive sig selv i '*guddommelig nøgenhed*', en mand, der hviler i sig selv, og som nu er fuldstændig blottet for de narcissistiske træk, der prægede ham i hans ungdom. I sin sidste samtale med Inger citerer Per pastor Fjaltrings udsagn "vore trængsler kan (...) 'ruge ørne ud af spurveæg'" (bind 2, s.353). Det er den modsatte konklusion af "Ørneflugt". Det er pastor Fjaltrings udsagn, der i en vis forstand bliver romanens konklusion.

Hvor vi i "Ørneflugt" så en miljøbetinget determinisme, er synspunktet et andet nu. I "Lykke-Per" ligger menneskets skæbne i samspillet mellem dets eget væsen og dets omgivelser. Og så er vi på ét plan ikke så fjernt fra Andersens "grimme ælling" længere, det eventyr, som Pontoppidan opponerede mod i "Ørneflugt", men med den store forskel, at det hos Pontoppidan kræver en langt større indre kamp end hos Andersen at realisere 'sin indre svane' eller 'sin indre ørn' i kamp mod et undertrykkende miljø. Per dør godt nok som en pjusket ørn, afpillet af sygdommen, men dog som en fri fugl.

Romanen kan læses som en historie om et menneske, der lægger den ene efter den anden illusion om sig selv bag sig for til sidst at stå ubesmykket i overensstemmelse med sit indre menneske. For at tage et billede fra Pers navnebror i Ibsens drama "Peer Gynt" (1867), hvis hovedperson til slut må erkende, at han er som et løg, der ikke har nogen indre kerne, så kan man sige, at Lykke-Per omvendt skræller den ene livsanskuelse af sig efter den anden som de illusioner, han på skift har levet på, for at nå ind til sit væsens kerne til sidst.

"Lykke-Per" slutter altså med, at Per Sidenius bliver sig selv i sin selvvalgte isolation, men uden at 'blive sig selv nok' som Peer Gynt. Og her er vi fremme ved det andet store tema i individuationsprocessen – forholdet til det kvindelige og til naturen. Per ender med at handle ansvarligt i forhold til de to kvinder, der har betydet mest for ham i hans voksne liv, Jakobe og Inger. På deres side er det også taknemmeligheden og kærligheden, der står tilbage, efter han har forladt dem.

Per testamenterer sin opsparede formue som vejassistent til Jakobes konfessionsløse skolehjem, som hun har oprettet for fattige børn efter deres fælles barns død. Pers bror siger, da han overrækker hende arven, at hun må indrømme, at det havde været bedst for alle parter, hvis hun og Per ikke havde mødt hinanden. Jakobe svarer: "Deri tager De igen ganske fejl, hr. departementschef! Jeg ønsker ikke noget ugjort. Jeg føler det tværtimod

som en stor lykke for mig, at jeg lærte Per at kende. Både ved den glæde og den sorg, han forvoldte mig, fik mit liv først rigtig indhold.” (bind 2, s.365).

Tilsvarende forlader Per Inger og deres fælles børn med en hvid løgn, der sætter hende fri, så hun kan finde sammen med etatsråd Brücks søn på egnen, som kan tage sig bedre af hende og børnene, end han kan. Per fik i den sidste tid som familiefar en uhyggelig oplevelse af, at hans børn frygtede ham og så på ham på samme måde, som han havde set på sin egen far. Inger sender Per et brev til hans sygeleje, hvori hun skriver: ”jeg kan ikke blive rolig i mit sind, før jeg får sagt dig min uendelige tak for alt, hvad du har ofret for min lykkes skyld. Jeg forstår dig nu helt, forstår, at du kun har villet mit bedste, og jeg kan aldrig takke dig nok derfor.” (bind 2, s.367).

Hvis vi betragter romanens overordnede komposition, så består romanen af to næsten lige store dele. Skiftet fra første til anden del finder sted efter opholdet i Alperne. Første del kan siges at stå i faderens tegn, anden del i moderens tegn. Det lyder måske paradoksalt, at første del står i faderens tegn, fordi Per opponerer så kraftigt mod faderen og hans værdier i starten, men det at man revolterer, betyder jo langtfra, at man har gjort sig fri. De værdier, som Per gør til sine, da han kommer til København som ung mand – naturvidenskab, materialisme og mandschauvinisme – er da også i høj grad patriarkalske, selv om de ikke er udtryk for faderens dogmatiske kristendom.

Fra moderens død og frem er det i højere grad de kvindelige værdier, der bliver styrende for Pers udvikling. Det er sigende, at det først er i denne fase af sit liv, at han gennem en tilfældig samtale med en af moderens ungdomsvenner finder ud af, at hans mor i sin ungdom har været en meget livlig og charmerende kvinde med en stærk erotisk udstråling. Vi ser forandringen i Per i den vegetative indstilling til naturen, der vågner på Kærsholm. Nu handler det ikke længere om at stå uden for naturen og gøre den til genstand for teknologisk udbytning, men om at synke ind i naturen. Det bliver næsten en oplevelse af mystisk karakter. Senere, på tidspunktet for ægteskabet med Inger, bryder et nyt natursyn igennem hos Per. Det er ikke vegetativt; tværtimod henter Per nu kraft og energi fra den omgivende natur, når han i sin gig kører ud på dagens arbejde som landmåler. Og da Per bliver vejassistent ved Vestkysten, hører vi, at distriktets veje aldrig havde været i så god stand som i hans tid (bind 2, s.359).

Man kan sammenfattende sige, at Pers udvikling i forhold til naturen

forløber *dialektisk*. Først planlægger han som kommende ingeniør at betvinge naturen og gøre sig til herre over den. Naturen er uden for ham selv; han er fremmed for den. Fremmedgørelsen for naturen kulminerer, da han oplever Alperne som skræmmende i deres anderledeshed. De fremtræder for hans indre blik som et is-øde, da han tænker på dem i forbindelse med moderens død. Sidenhen lader han sig sværmerisk opsluge af naturen – han synker ned i trolddomsbjergene – for endelig at nå frem til en *syntese* mellem den omgivende og den indre natur som vejassistent ved Vestkysten. Som det hedder til slut i lignelsen 'Det store Spøgelse', der bliver et kondenseret billede på Pers udvikling: ”den sande tro, troen på naturen, den rige, den vise og miskundelige, som ved råd for alt, som gavmildt erstatter på den ene led, hvad vi har mistet på den anden” (bind 2, s.370). (note 9)

Sat på spidsen kan man sige, at Per, efter han er flyttet hjemmefra, går fra at være en narcissistisk han-bavian over at være en veg og vegeterende dagdrømmer til at blive en ansvarlig mand, som gennem sit forhold til naturen er kommet noget mere i kontakt med de kvindelige værdier. Han sætter Inger fri og ender med at testamentere sin selvtjente formue til Jakobes livsprojekt. Men plads til en kvinde i sit liv får han ikke.

Efter dette bud på en fortolkning af romanen, vil jeg skitsere en anden fortolkning, der ser helt anderledes på slutningen af romanen, end jeg har gjort indtil nu.

Litteraturprofessor Hans Hertel ser Per som en anti-helt og den handlekraftige Jakobe som romanens egentlige helt. Han kalder bogen ”et beklemmende mesterværk” som uden Jakobe ville have været ”ubærlig”. Hans konklusion er, at bogen snarere end at være en udviklingsroman må ses som en ”afviklingsroman” (note 10).

Jeg må medgive, at der også for mig er noget, der bliver ved med at stritte imod at ophøje den midaldrende, kræftsige vejassistent til et ideal for menneskelig udvikling. Når man skal bedømme romanens menneskesyn, må man huske, at Per ikke er den eneste centrale person. Jakobe fylder også meget i romanens univers, og det er til hendes altruistiske projekt, at Per testamenterer sin formue. Det kan ses som Pontoppidans reverens for et livsforløb, der er præget af et aktivt engagement i det omgivende samfund, og dermed er et korrektiv til den tilbagetrækning fra verden, som Per repræsenterer til slut. Pontoppidans romaner er som Dostojevskijs eksempler på *polyfone romaner*, hvor flere stemmer og livssyn kommer til orde på deres egne betingelser, og hvor romanen ikke ophøjer én 'stemme'

til at være den eneste rigtige.

Pers vej i livet viser sig efter en ungdomsperiode fyldt med projekter i den ydre verden at blive en vej præget af introspektion og tilbagetrækning fra verden, mens Jakobes vej bliver den modsatte. Fra at være introvert og reserveret, som vi møder hende i starten i familien Salomon, realiserer hun som voksen et liv i aktivt engagement i det omgivende samfund. Deres modsatrettede udviklingsvej bliver en illustration af den lov for menneskelig udvikling fra livsmidten, som Jung formulerer, nemlig at vi i livets anden halvdel skal udvikle vores modsatte indstillingstype og de mindre differentierede funktionstyper for at blive et helt menneske.

Det er altså svært at få has på slutningen af romanen. Er ”Lykke-Per” en roman om menneskets potentiale til at blive frit? Realiserer Per til slut den han var skabt til at blive på trods af et forkrøblende miljø, sådan som jeg har argumenteret for det i første del af mit foredrag? Eller er det snarere sådan, at hans liv alligevel ender – bag om ryggen på ham selv – med at være determineret af det asketiske barndomshjem? Ikke i en kristen variant, men snarere i en buddhistisk eller schopenhauersk variant som i det citat, der står præget i Pers hjerne med fosforskrift til sidst: ”Den, som intet elsker her på jorden og intet hader og intet attrår, kun han har ingen lænker og er uden frygt.” (bind 2, s.291).

Ud fra den sidste opfattelse, nemlig at han i virkeligheden er determineret af det asketiske barndomshjem, slægter han til sidst den fromme gren af Sideniusslægten på, der lever tilbagetrukket fra det verdslige liv i ”en inderlig fordybelse i deres egen, indre verden, i hvilken de så til sidst fandt tilværelsens sande værdier” (bind 1, s.8). Det er svært at se bort fra, at der er en slående lighed mellem romanens indledende ord om de fromme Sideniusser og karakteristikken af Per ved bogens slutning.

I det lys kan man se det, som Per kalder sit inderste væsen, nemlig at hans sjæl hører hjemme i ensomheden, som bestemt af faderens forbandelse. Han er den Kain, som blev dømt til at være en evigt *fredløs* på jorden, både som verdensbetvinger, i forholdet til Jakobe og i ægteskabet med Inger! I denne pessimistiske fortolkning af romanen kan kræftsygdommen også ses som en metafor for resultatet af barndomshjemets asketiske og livsfornægtende kristne værdier, der har determineret hans liv.

Bille August har valgt denne fortolkning i sin filmatisering af romanen (2018). Han har om filmen udtalt, at for ham er ”Lykke-Per” en ”historie om *den sociale arv*” (note 11). Det understreges ved, at barndomshjemmet

i filmen er flyttet fra romanens fede østjyske landskab til det forblæste Vestjylland. Dvs. han lader Per ende sine dage samme sted, hvor han voksede op. Ringen er sluttet. Bille August læser altså ”Lykke-Per” som en ny variant af ”Ørneflugt”.

Jeg giver Hans Hertel og Bille August ret i, at det er svært ikke at se den ældre Per som en person med et uindfriet potentiale. Jeg vil tro, at han for Pontoppidan har tilkæmpet sig en så høj grad af frihed, som det er muligt med Pers baggrund. For forfattere, der som Pontoppidan er vokset op i en tid, hvor mennesket ses som determineret af deres arv og miljø, kræver det en enestående indsats at tilkæmpe sig bare et begrænset frirum. Per er til sidst i romanen ikke en person, der udstråler et naturligt overskud, men han udfylder samvittighedsfuldt en beskedent plads i samfundet, og han har gennemlyst sin skæbne og taget den på sig på sine egne betingelser. Selv om man kan have ondt af ham i hans selvvalgte eksil, er det svært ikke at have respekt for ham. Jeg kan derfor konkludere med Pontoppidan, at han bliver en tragisk helt, ”fordi den lykke, han har attrået og virkelig vundet, ikke passer for ham; han har ikke hjemme i de regioner, hvori Jakobs kærlighed fører ham op.” (note 12), eller som forfatteren udtrykker det andetsteds: ”Lykken her i livet består i at fæste rod i egen jordbund og vokse i lyset af den hjemlige himmel!, hvor sort denne så er!” (note 13).

Jeg har anvendt Gyldendals 7. udgave af romanen i 2 bind fra 1937, der har fulgt mig gennem årene, fra jeg læste romanen første gang i min ungdom til alle senere læsninger. 7. udgave kan med mindre væsentlige rettelser føres tilbage til den stærkt reviderede 2. udgave af romanen fra 1905, som tager højde for de ændringer i forløbet, der opstod undervejs i forhold til den oprindelige plan. Jeg har anvendt moderne retskrivning i citaterne.

Noter:

(note 1) i et interview i Politiken 19.12.1905 (Elias Bredsdorff ”Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En kritisk undersøgelse” (Gyldendal 1964) s.150)

(note 2) Titlen ”Hans im Glück” medførte, at hovedpersonen i den tyske udgave kom til at hedde Johannes Sidenius, kaldet Hans. I den seneste tyske udgave hedder hovedpersonen Per, mens titlen ”Hans im Glück” er bevaret (Thomas Bredsdorffs kronik i Politiken d. 18.10.2018)

(note 3) i brev til tidsskriftsredaktør Otto Borchsenius d. 3.7.1898

(Flemming Behrendt "Livsrusen" (Gad 2019) s. 350) og i brev til Georg Brandes d.11.1.1900 (Elias Bredsdorff "Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En redegørelse for brevvekslingen" (Gyldendal 1964) s.26)

(note 4) jf. Hans Hertel "Mand/kvinde – mor/søn" på www.henrikpontoppidan.dk

(note 5) Hakon Stangerup i Politikens Dansk Litteratur Historie, bind 3 (Politikens Forlag 1966), s. 303

(note 6) Det fremgår af et brev fra Pontoppidan til Otto Borchsenius d.3.7.1898 – da romanens to første bind var udkommet – at hans plan er, at romanen skal slutte med et præstehjem af noget anden art end Lykke-Pers barndomshjem, dvs. i stil med Blombergs. ("Omkring Lykke-Per" (Hans Reitzel 1971) s. 318)

(note 7) jf. Henrik Pontoppidan i Politiken d.12.3.1897 ("Omkring Lykke-Per" s.325)

(note 8) "Commentary on 'The Secret of the golden Flower' af Richard Wilhelm (C G Jung Collected Works bind 13 (Routledge & Kegan Paul 1967) §81)

(note 9) om natursynet hos Henrik Pontoppidan, herunder i "Lykke-Per": se Aksel Haanings artikel "Den sjette Sans" på www.henrikpontoppidan.dk

(note 10) Hans Hertels foredrag i Pontoppidan Selskabet, "Mand/kvinde – mor/søn", optrykt på www.henrikpontoppidan.dk

(note 11) i en samtale med Politikens chefredaktør Christian Jensen, modereret af Thomas Bredsdorff, i Politikens Hus d. 4.9.2018

(note 12) brev til Georg Brandes d. 11.1.1900 (Elias Bredsdorff "Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En redegørelse for brevvekslingen" s.26)

(note 13) brev til Otto Borchsenius d. 3.7.1898 (Flemming Behrendt "Livsrusen" s. 350)

Jeg har trukket meget på www.henrikpontoppidan.dk , hvor mange af de biografiske referencer i mine noter også kan findes. Endelig vil jeg henvise til Flemming Behrendts store bog om Henrik Pontoppidan, "Livsrusen" (Gad 2019), der rummer en omfattende viden om forfatterskabet og baggrunden for romanen, og hvor mange af mine referencer ligeledes kan findes.